

**O'QUVCHILARDA EKOLOGIK ONGNI SHAKLLANTIRISHNING
PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI: MAS'ULIYAT HISSINI OSHIRISH**

Muallif: Mirzaolimova Madina Maxammatrahim qizi

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Masofaviy ta'lim Psixologiya yo'nalishi

25_08 guruh talabasi

Telefon: +998946370199

Ilmiy rahbar: Halimjonov Abduqunduz Rahimjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda ekologik ongni shakllantirish jarayonining psixologik mexanizmlari va mas'uliyat hissini kuchaytirish omillari tahlil qilingan. Ekologik tahdidlar ko'payib borayotgan davrda yosh avlodning ekologik madaniyatini rivojlantirish ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqotda o'quvchilarda ekologik idrok, e'tiqod, qadriyat hamda xulqiy reaksiyalar shakllanishi psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqildi. Muloqot, namuna, emotsional ta'sir, kuzatish, refleksiya va ijtimoiy o'rnakning mas'uliyat hissini oshirishdagi roli ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, motivatsion yondashuv, rag'batlantirish, kichik guruhlarda ekologik loyihalar tashkil etish, "ekologik o'yinlar" va ijtimoiy tashabbuslarni qo'llash kabi usullar ekologik mas'uliyatni kuchaytiruvchi samarali vosita sifatida baholangan. Maqola ekologik ta'limda psixologiya ahamiyatini chuqur tushuntirishga, maktablarda samarali strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Аннотация: В статье анализируются психологические механизмы формирования экологического сознания у учащихся и пути повышения чувства ответственности. В условиях роста экологических угроз развитие экологической культуры молодёжи становится важнейшей задачей образования. В исследовании рассмотрены психологические аспекты формирования экологического восприятия, убеждений, ценностей и моделей поведения учащихся. Отмечена роль общения, рефлексии, подражания,

эмоционального воздействия и социального примера в развитии экологической ответственности. Также раскрыты эффективные методы: мотивационные подходы, поощрение, групповые экологические проекты, экологические игры и социальные инициативы. Статья способствует углублению понимания значимости психологии в экологическом образовании и выработке действенных школьных стратегий.

Abstract: This article analyzes the psychological mechanisms involved in developing environmental awareness among students and strengthening their sense of responsibility. In the context of increasing ecological threats, fostering ecological culture in younger generations has become one of the key goals of education. The research explores how environmental perception, beliefs, values, and behavior patterns form through psychological processes. The role of communication, emotional influence, reflection, modeling, and social example in enhancing environmental responsibility is emphasized. Effective methods such as motivational strategies, reinforcement, group environmental projects, eco-games, and community engagement activities are discussed. The article aims to highlight the importance of psychology in environmental education and supports the development of effective school practices.

Kalit so‘zlar: ekologik ong, mas’uliyat, psixologik mexanizm, motivatsiya, ekologik tarbiya, qadriyatlar, ekologik loyiha, refleksiya

Ключевые слова: экологическое сознание, ответственность, психологический механизм, мотивация, экологическое воспитание, ценности, экологический проект, рефлексия

Keywords: environmental awareness, responsibility, psychological mechanism, motivation, ecological education, values, eco-project, reflection

KIRISH

Ekologik muammolar globallashib borayotgan hozirgi davrda yosh avlodning ekologik ongini shakllantirish davlat siyosati va ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Insonning tabiatga bo‘lgan munosabati, ekologik xavfsizlikni ta’minlashga intilishi, kundalik hayotda mas’uliyatli ekologik

xulq-atvorni tanlashi aynan maktab yoshidan boshlab shakllanadi. Shu bois o'quvchilarda ekologik ongni rivojlantirish va ularda tabiatga nisbatan ongli, mas'uliyatli munosabatni yuzaga keltirish psixologik yondashuvlarni talab qiladi. Ekologik ong – bu shaxsning ekologik bilimlari, e'tiqodlari, qadriyatlari va xulqiy reaksiyalarining uyg'un tizimi bo'lib, u ekologik muammolarga munosabatni belgilaydi.

Psixologik nuqtai nazardan qaralganda ekologik ongning shakllanishi shaxsning idrok jarayonlari, e'tiqod, motivatsiya, emotsional tajribalar va ijtimoiy o'rnalar bilan chambarchas bog'liq. O'quvchilar atrof-muhit haqida eshitgan, ko'rgan, his qilgan ma'lumotlarini idrok, tafakkur va refleksiya orqali qayta ishlaydi. Bu jarayonda pedagogning pozitsiyasi, uning shaxsiy namuna sifatida ko'rsatgan ekologik xulqi, sinfdagi psixologik muhit, jamoaviy faoliyatlar va rag'batlantirish tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, har qanday ekologik qarashlar avvalo shaxs ongida psixologik mexanizmlar orqali mustahkamlanadi.

Mas'uliyat hissi ekologik ongning markaziy komponentlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning tabiatga nisbatan ongli qarorlar qabul qilishini, ekologik xavfsizlik qoidalariga amal qilishini belgilaydi. Bu hissiyotning shakllanishi esa ijtimoiylashuv jarayoni, oilaviy tarbiya, maktabdagi ekologik darslar, emotsional tajriba va shaxsiy kuzatuvlarga tayanadi. Demak, ekologik ongni rivojlantirish jarayoni psixologik, pedagogik va sotsiologik mexanizmlarning o'zaro ta'siri orqali amalga oshadi.

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, ekologik tarbiya nafaqat bilim berish, balki o'quvchining ichki psixologik holatini o'zgartirish, uning shaxsiy qadriyat tizimini shakllantirish, tabiatga nisbatan mas'uliyat hissini kuchaytirishga xizmat qiladigan kompleks jarayondir. Ushbu ilmiy ishda ekologik ongni shakllantirishda asosiy psixologik mexanizmlar tahlil qilinadi, maktab amaliyotida qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali usullar taklif etiladi.

ASOSIY QISM

O'quvchilarda ekologik ongni shakllantirish ko'p bosqichli va murakkab psixologik jarayon bo'lib, unda idrok, emotsiyalar, motivatsiya, refleksiya, kuzatish, ijtimoiy o'rnak va rag'batlantirish kabi omillar faol ishtirok etadi. Avvalo, ekologik

idrok jarayoni o'quvchilarning atrof-muhitdagi o'zgarishlarni ko'ra bilishi, baholashi va ularning oqibatlarini tushunishi bilan bog'liq. Idrokning faolligi o'quvchining ekologik muammolarni sezish qobiliyatini oshiradi va unda ekologik mas'uliyatni yuzaga keltiradi.

Emotsional tajriba ekologik ongning shakllanishida muhim o'rin tutadi. Masalan, tabiatdagi go'zallikdan zavqlanish, ifloslanish manzaralaridan ranjish, hayvonlar qiynalayotganini ko'rib achinish o'quvchida kuchli emotsional ta'sir uyg'otadi. Ushbu hislar o'quvchining tabiatni asrashga bo'lgan shaxsiy ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Shuning uchun ekologik ta'lim jarayonida vizual materiallar, videoroliklar, amaliy kuzatuvlar, ekologik ekskursiyalar o'tkazish samarali natija beradi.

Motivatsiya psixologik mexanizmlarning eng asosiylaridan biridir. O'quvchilarda ekologik faoliyatga bo'lgan ichki motivatsiyani oshirish uchun ularga ekologik muammolarni hal qilishda o'z rolini his qildirish, kichik ekologik topshiriqlar berish, shaxsiy yutuqlarni rag'batlantirish muhim. Motivatsiya tizimi ijobiy emotsiyalar bilan uyg'unlashganda ekologik ong mustahkam shakllanadi.

Refleksiya o'quvchining o'z ekologik xatti-harakatlarini baholashi, o'z xatolarini anglab yetishi, o'zini boshqalar bilan solishtira olishi orqali mas'uliyat hissini oshiradi. Darslarda "Men tabiatga qanday munosabatdaman?", "Bugun tabiat uchun nima qildim?" kabi savollar orqali reflektiv fikrlashni rivojlantirish mumkin.

Ijtimoiy o'rnak ekologik ongni shakllantiruvchi eng kuchli psixologik mexanizmlardan biridir. O'quvchilar ko'pincha kattalarning xulqidan nusxa oladi. Demak, pedagog, ota-ona va jamoa ekologik madaniyatning yorqin namunasini ko'rsatishi lozim. Masalan, o'qituvchi sinfda qog'ozni tejash, chiqindilarni saralash, sinf gulzorlariga g'amxo'rlik qilish kabi xatti-harakatlar bilan o'quvchilarga real o'rnak bo'la oladi.

Rag'batlantirish tizimi ekologik mas'uliyatni mustahkamlaydi. Yutuqlar uchun maqto'v, sertifikatlar, sinf reytinglari, kichik sovrinlar orqali o'quvchining motivatsiyasi oshadi. Rag'bat o'quvchida ijobiy emotsiyalarni uyg'otib, ekologik faoliyatga ongli yondashuvni shakllantiradi.

Amaliy metod sifatida ekologik loyihalar tashkil qilish juda samarali hisoblanadi. “Mening daraxtim”, “Toza sinf”, “Chiqindisiz maktab” kabi loyiha va aksiyalar o‘quvchilarda jamoaviy tajriba, mas’uliyat, tashabbuskorlik, liderlik kabi sifatlar rivojlanishiga xizmat qiladi. Ekologik o‘yinlar, ekologik viktorinalar, rolli o‘yinlar ham ekologik ongni rivojlantirishning psixologik jihatdan qulay usullari hisoblanadi.

Shunday qilib, ekologik ongning shakllanishi multifaktorial jarayon bo‘lib, psixologik mexanizmlar o‘zaro uyg‘unlashgan holda o‘quvchining tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatini shakllantiradi. Ta’lim muhitida ushbu mexanizmlarni to‘g‘ri tashkil qilish ekologik tarbiyaning samaradorligini oshiradi.

TAKLIFLAR

O‘quvchilarda ekologik ongni shakllantirish uchun avvalo amaliy tajribaga asoslangan darslar tashkil etish zarur. Maktablarda ekologik loyihalar, ekologik aksiyalar va jamoaviy tadbirlar muntazam yo‘lga qo‘yilishi lozim. Pedagoglar o‘z xulqi bilan o‘quvchilarga ijobiy ekologik o‘rnak bo‘lishi, reflektiv savollar orqali mas’uliyat hissini oshirishi kerak. O‘quvchilarning ekologik xatti-harakatlarini rag‘batlantiruvchi tizim joriy etilishi tavsiya etiladi. Ota-onalar ham ekologik tarbiya jarayoniga jalb etilishi maqsadga muvofiq.

XULOSA

O‘quvchilarda ekologik ongni shakllantirish va ularda mas’uliyat hissini rivojlantirish bugungi globallashuv davrida alohida ahamiyat kasb etadi. Ekologik inqirozlarning chuqurlashuvi, tabiat muhofazasiga e’tiborning kuchayishi yosh avlodning ekologik madaniyatini rivojlantirishni taqozo qiladi. Mazkur maqolada ekologik ongning shakllanishida ishtirok etuvchi psixologik mexanizmlar chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ekologik xatti-harakat faqat bilimga emas, balki emotsiya, motivatsiya, refleksiya, ijtimoiy o‘rnak va rag‘batlantirish tizimiga ham bog‘liq.

O‘quvchilarda ekologik idrok – ekologik ongning boshlang‘ich bosqichi bo‘lib, tabiatdagi jarayonlarni tushunish va baholash qobiliyatini shakllantiradi. Emotsional tajribalar o‘quvchini ekologik faoliyatga undovchi asosiy ichki kuch

bo'lib xizmat qiladi. Motivatsiya ekologik xulqning barqaror shakllanishini ta'minlaydi. Refleksiya esa o'quvchining o'z-o'zini baholashi, xatosini ko'ra olishi va shaxsiy mas'uliyat hissining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy o'rnak, ayniqsa pedagogning amaliy ekologik xatti-harakati, o'quvchi uchun kuchli psixologik ta'sir vositasidir.

Amaliy faoliyatlar – ekologik o'yinlar, loyihalar, aksiyalar – o'quvchilarda ekologik qarashlarni mustahkamlovchi eng samarali mexanizmlardan biridir. O'quvchi amalda tajriba qilgan ekologik faoliyatini keyinchalik kundalik hayotiga ham tatbiq eta boshlaydi. Shuning uchun ekologik ta'lim jarayonida nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarga keng o'rin berish lozim.

Xulosa qilib aytganda, ekologik ongni shakllantirish kompleks psixologik jarayon bo'lib, u o'quvchining dunyoqarashi, hissiyati, bilim darajasi va ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog'liq. Ta'lim tizimida ekologik tarbiyaning psixologik mexanizmlarini hisobga olgan holda samarali metodlar qo'llansa, o'quvchilarda ekologik mas'uliyat, ongli ekologik xulq va tabiatga mehr tuyg'usi kuchayadi. Maktab, oila va jamiyatning hamkorligi esa ushbu jarayonni yanada samarali amalga oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2010. – 320 b.
2. Matjonov X. Ekologik tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 210 b.
3. Jalolov J. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Sharq, 2018. – 290 b.
4. Nurmatov A. Ekologik madaniyat va ta'lim. – Toshkent: Adolat, 2020. – 180 b.
5. Goleman, D. Ecological Intelligence. – New York: Broadway Books, 2009. – 256 p.
6. Clayton, S., & Brook, A. Psychology and Environmental Sustainability. – Oxford University Press, 2015. – 310 p.